

Iwona Mandrzejewska-Smól
(Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy)

CZŁOWIEK STARY W ANALIZACH
TEORETYCZNYCH I EDUKACYJNYCH
SZKOŁY WYŻSZEJ

Słowa kluczowe: starość; starzenie się; szkoła wyższa; Uniwersytety Trzeciego Wieku; aktywność edukacyjna.

ELDERLY PERSON
IN THE THEORETICAL AND EDUCATIONAL
ANALYSES OF A SCHOOL OF HIGHER EDUCATION

Key words: old age; aging; school of higher education; the Universities of the Third Age; educational activity.

O starzeniu się i starości mówi się i pisze obecnie coraz więcej. Wiąże się to jednoznacznie z postępującym procesem starzenia się ludności, a co za tym idzie znacznym wzroście liczebności tej populacji w wielu krajach, w tym również i w Polsce. Prognozy demograficzne jednoznacznie wskazują, że w niedalekiej przyszłości istotnymi problemami społeczeństwa staną się problemy pokolenia osób starszych, które w chwili obecnej są jeszcze niedoceniane i marginalizowane. Dlatego też powinno zwracać się coraz większą uwagę na zagadnienie aktywnego starzenia się. Rozwój współczesnej cywilizacji europejskiej stanowi źródło przeobrażeń całego społeczeństwa, w tym również i osób starszych. Wymusza to na nich zwiększenie aktywności w różnych zakresach, głównie aktywności społecznej, edukacyjnej i zawodowej.

Problematykę człowieka starego w analizach teoretycznych i edukacyjnych szkoły wyższej można rozpatrywać dwupłaszczyznowo. W ujęciu

pierwszym można przeanalizować specyfikę szkoły wyższej oraz jej ofertę i realizację zadań w stosunku do człowieka starego.

Szkoła wyższa to instytucja charakteryzująca się pewnymi specyficznymi cechami, które odróżniają ją od niższych szczebli kształcenia. Instytucja ta bowiem kształci i jednocześnie rozwija naukę, w zakresie prowadzonych badań naukowych. Studentów wdraża się do działalności badawczej, głównie poprzez wyzwalanie w nich zapału badawczego, kształtowanie rzetelności naukowej, umiejętności dostrzegania różnorodnych kwestii i problemów oraz krytycyzmu, jak również dążenia do prawdy. Szkoła wyższa charakteryzuje się niezależnością i autonomią, która implikuje nakaz większej odpowiedzialności i dbałości o funkcjonowanie uczelni, a także wyzwala twórczość i kreatywność zarówno pracowników, jak i studentów w kształtowaniu wizerunku szkoły. Na charakter i przebieg zróżnicowanych oddziaływań między wykładowcami a studentami ma duży wpływ występująca tutaj znacznie większa różnorodność form zajęć dydaktycznych, niż na innych szczeblach kształcenia. Proces kształcenia w znacznym stopniu opiera się na samodzielności i aktywności studenta oraz na dobrowolności wyboru kierunku kształcenia związanego z jego zainteresowaniami. Ma to silny związek z jakością i stopniem zaangażowania w naukę oraz poznawaniem treści programowych¹.

Na swoistość szkoły wyższej składa się przede wszystkim złożoność i wielowymiarowość celów, zadań i funkcji dotyczących procesu kształcenia i wychowania.

Podstawowe cele szkolnictwa wyższego to prowadzenie badań naukowych, tworzenie i przekazywanie wiedzy studentom i otoczeniu, wyrabianie umiejętności oraz kształtowanie postaw obywatelskich. Jednakże zmieniające się otoczenie i uwarunkowania społeczne, ekonomiczne i technologiczne powodują konieczność ciągłych przemian w sposobach działania uczelni². Dlatego też na szczególną uwagę zasługują funkcje szkół wyższych, które podzielić można na funkcje zewnętrzne i funkcje wewnętrzne. Pierwsze z nich to funkcje, które są rozumiane jako wynik działania szkoły wyższej mającego wpływ na inne systemy, z którymi jest ona związana, takie jak system szkolnictwa wyższego, system edukacyjny, a także region czy makrosystem. Z kolei drugą kategorię tworzą funkcje, które obejmują ogół zadań uczelni związanych ze studentami, co stanowi najważniejszą

¹ C. Hendryk, *O takie pedagogicznym nauczycieli akademickich i orientacji podmiotowej studentów*, Szczecin 2000, s. 15–16.

² *Diagnoza stanu szkolnictwa wyższego w Polsce. Organizacyjna i merytoryczna koordynacja procesu opracowania projektów sektorowej strategii rozwoju szkolnictwa wyższego do roku 2020, ze szczególnym uwzględnieniem okresu do 2015 roku*. Raport cząstkowy opracowany przez konsorcjum Ernst & Young Business Advisory oraz Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Warszawa 2009, s. 6.

płaszczyznę działalności tej instytucji. Należą do nich: funkcje dydaktyczne, wychowawcze, wspomaganie rozwoju studentów oraz funkcje kompensacyjne. Wyrażają się one w oddziaływaniu uczelni na studentów, tworzeniu warunków sprzyjających ich rozwojowi, a także osiągnięciu przez nich możliwie najwyższych kwalifikacji³.

W tym kontekście znaczna część zadań w stosunku do człowieka starszego realizowana jest przez Uniwersytety Trzeciego Wieku funkcjonujące zazwyczaj przy uczelniach wyższych lub pod ich patronatem, których rola i zadania zostały scharakteryzowane w dalszej części opracowania.

Jednakże nie można pominąć aspektu drugiego, który wiąże się z założeniami teoretycznymi oraz obszarami badań dyscyplin naukowych związanych z człowiekiem starym, stanowiących przedmioty wykładowe na uczelniach wyższych.

Probleмами wieku starszego zajmuje się gerontologia. W encyklopedycznym, leksykalnym znaczeniu jest to nauka o procesach starzenia się organizmu ludzkiego i chorobach wieku starczego. Ze względu na to, że wykładnia ta ukazuje jedynie medyczną stronę zagadnienia bardziej zasadnie wydaje się określenie J. Piotrowskiego określające gerontologię jako naukę o starzeniu się i starości żywych organizmów, głównie człowieka. Bada procesy starzenia się, aby poznać i zrozumieć istotę starości, jej źródła i przyczyny oraz skutki postępów starości dla jednostek i społeczeństwa. Jej zadania koncentrują się głównie na obserwacji i poznawaniu zjawisk wpływających lub towarzyszących procesowi starzenia się i starości, formułowaniu w tym zakresie prawidłowości, klasyfikowaniu zjawisk. Jej integralnymi częściami są gerontologia społeczna i geragogika. Gerontologia społeczna to nauka o społecznych przyczynach i skutkach starzenia się społeczeństw, cechach, sytuacjach i uwarunkowaniach życia osób w starszym wieku. Stanowi odpowiedź na społeczną potrzebę zachowania starców o przedłużenie aktywności życiowej ludzi starych. Z kolei geragogika wspomaga prawidłową adaptację do starości. Analizuje i diagnozuje sytuację życiową ludzi starych, określa główne czynniki procesu starzenia się. Prowadzi badania nad przedłużeniem i optymalizacją warunków aktywnego życia tych osób⁴. W tym kontekście Z. Wiatrowski w swojej klasyfikacji nauk pedagogicznych pisze także o gerontologii pedagogicznej.

Biorąc pod uwagę kontekst rozważań o charakterze teoretyczno-edukacyjnym na szczególną uwagę zasługuje dyscyplina naukowa jaką jest andragogika, przewidziana w programie kształcenia studentów na uczeniach wyższych, na kierunkach pedagogicznych.

³ K. J a s k o t, *Funkcje szkoły wyższej jako instytucji edukacyjnej*, Szczecin 2002, s. 5–21.

⁴ Por. Z. S z a r o t a, *Gerontologia społeczna i oświatowa*, Kraków 2004, s. 16–17.

Dyscyplina ta dotyczy kwestii istoty, potrzeby, celu, warunków, prawidłowości oraz skuteczności wychowania i samowychowania dorosłych. Kształcenie osób dorosłych i ich wychowanie, samokształcenie i samowychowanie w chwili obecnej ma za zadanie spełniać wyjątkowo ważne zadania, związane z przygotowaniem ludzi do racjonalnego, świadomego i odpowiedzialnego funkcjonowania w pracy zawodowej, w życiu społecznym, kulturalnym i rodzinnym. Wiąże się to w szczególności z rozwojem gospodarczym, cywilizacyjnym i kulturalnym, z międzynarodową współpracą, mechanizmami wolnego rynku, procesami globalizacji oraz rozwojem demokracji we wszystkich społeczeństwach. Dlatego też występuje konieczność kształcenia i samokształcenia, wychowania i samowychowania ludzi dorosłych, która uaktywnia i wymaga tworzenia optymalnych programów, form, metod oraz instytucji w tym zakresie⁵. Tak więc andragogika, podobnie jak gerontologia, jest dyscypliną nastawioną na praktykę i poszukiwanie instytucjonalnych, a także pozainstytucjonalnych form świadczenia pomocy. Człowiek dorosły poprzez doświadczenia życiowe i ich interpretację staje się współtwórcą procesu edukacyjnego. Współczesna andragogika nie może w swoich badaniach pomijać analizy tych doświadczeń, w powiązaniu z głębokimi konfliktami i zmaganiem człowieka z dzisiejszym światem, który podlega ustawicznym i bardzo szybkim przeobrażeniom. Dyscyplina ta powinna głównie skupiać się na formach, które pomagają je przezwyciężyć⁶.

Ideę edukacji jako procesu całościowego można usytuować u podłoża założenia pomocy w rozwoju człowieka zarówno w dorosłości, jak i starości. Wsparcie to odnosi się do przemian tworzenia obrazu siebie, jako osoby dorosłej w podstawowych rolach społecznych, a także osoby starzejącej się, stojącej wobec zmiany stylu życia. Dlatego też w obszarze zainteresowań badawczych andragogiki znajduje się edukacja osób starszych, dzięki której potrzeby tej grupy społecznej mogą być racjonalnie i skutecznie zaspokajane.

Sytuacja życiowa człowieka starego zmusza go do uruchamiania zdolności adaptacyjnych do zmiennych warunków życia. Pomimo że adaptacja człowieka do nowych warunków zależy głównie od właściwie funkcjonującego systemu społecznego, jest ona również w dużym stopniu zależna od rodzaju podejmowanych działań indywidualnych, od jego aktywności, która zwiększa jednocześnie jego zdolności adaptacyjne. Aktywność jako indywidualna zdolność człowieka, umożliwiającą mu udział w zmieniającym otoczeniu przyrodniczego, społecznego i kulturalnego w zależności od potrzeb, celów i ideałów, uznawana jest powszechnie w naukach andrago-

⁵L. Turows, *Andragogika ogólna*, wyd. 3 rozszerzone, Warszawa 2004, s. 9.

⁶O. Czerniawska, *Szkice z andragogiki i gerontologii*, Łódź 2007, s. 8–10.

gicznych jako warunek sprzyjający zwiększaniu efektów procesów edukacyjnych⁷.

Ze zdolnościami adaptacyjnymi jednostek wiążą się głównie psychologiczne teorie starzenia się, z których na szczególną uwagę zasługują dwie koncepcje: jedna związana z psychologią poznawczą, druga — z teoriami osobowościowymi⁸. Koncepcje poznawcze zakładają, że osoby z wysokim poziomem inteligencji i wykształceniem odznaczają się niewielką deprecjacją aktywności w okresie starzenia się, z kolei u osób o niższym poziomie inteligencji zauważa się jej znaczny spadek. Istotne jest również to, że niezależnie od wykształcenia i poziomu inteligencji osoby te generalnie gorzej funkcjonują w sytuacjach dla nich nieznanach. Do najbardziej istotnych determinantów funkcjonowania osób starszych należy, według tych teorii, sprawność funkcji poznawczych, a co za tym idzie: wiek chronologiczny, środowisko oraz istota wykonywanych zadań⁹.

W świetle teorii osobowościowych typ osobowości zmienia się w okresie starzenia się jednostki i powoduje pogorszenie jej społecznego funkcjonowania, przy czym wskazuje się, że cechy osobowości u tych osób nie ulegają znaczącym zmianom i są właściwie stabilne. Tak więc pogorszenie funkcjonowania i akceleracja procesu starzenia się zależy głównie od typu osobowości, a cechy osobowości, które mają istotne znaczenie w procesie starzenia się to: neurotyzm, ekstrawertyzm, otwartość na doświadczenia, zgodność z innymi oraz sumiennosc¹⁰.

Spośród społecznych teorii starzenia się na szczególną uwagę w tym kontekście zasługują dwie: koncepcja niezaangażowania (wycofania, wyłączenia) i koncepcja aktywności¹¹. Koncepcja niezaangażowania odwołuje się do naturalnej, postępującej wraz z wiekiem redukcji interakcji z otoczeniem. Wyraża się ona niechęcią podejmowania nowych obowiązków, zawężaniem się przestrzeni życiowej, zmniejszającym się zakresem zainteresowania wydarzeniami zewnętrznymi, skupieniu się na sobie. Teoria ta jest przykładem teorii redukcjonistycznych (deprywacji, deficytu) opartych na założeniach, które mają swe źródło w stereotypach utożsamiających starość z chorobą, niedołęstwem i niezdolnością, zakładających silne obniżenie ilorazu inteligencji wraz ze starzeniem się jednostki. W myśl tych teorii wraz

⁷ A. Chabior, *Edukacja w życiu ludzi starych — komunikat z badań*, „Edukacja” 1997, nr 4, s. 101.

⁸ T. Parnowski, *Psychologiczne starzenie się człowieka*, [w:] *Geriatrya z elementami gerontologii ogólnej*, pod red. T. Grodzkiego, J. Kocembry, A. Skalskiej, Gdańsk 2006, s. 31.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże, s. 32.

¹¹ Z. Szarota, *Gerontologia społeczna i oświatowa...*, s. 46.

z wiekiem występuje pogorszenie sprawności psychomotorycznej, zmysłów, pamięci, myślenia, uczenia się¹².

Koncepcja aktywności uznaje aktywność jako wartość cenioną społecznie oraz jako warunek równowagi emocjonalnej, wyrażającej się optymizmem jednostki. Zakłada ona podejmowanie aktywności na miarę sił i możliwości jednostki, jako miarę jej pozytywnego wizerunku w oczach własnych i otoczenia¹³.

Współcześnie coraz częściej podkreśla się ogromne znaczenie aktywności w życiu człowieka starego, którą określić można jako zdolność do intensywnego działania, energię, która stwarza szansę na kontaktowanie się i porozumiewanie się z innymi ludźmi, co ma szczególnie istotne znaczenie dla osób w tym wieku. Aktywność umożliwia zaspokojenie różnych potrzeb, w tym psychologicznych i społecznych. Daje poczucie satysfakcji i zadowolenia. Stanowi warunek odgrywania ról społecznych, działania i funkcjonowania w szeroko rozumianej społeczności¹⁴.

W kontekście problematyki aktywnego starzenia się życie człowieka określa się jako proces, podczas którego każdego dnia jednostka starzeje się i musi w tym czasie przygotowywać się do starości. Podkreśla się tu znaczenie działań, które mają za zadanie sprawić, że starość w rzeczywistości stanie się okresem aktywności w przeciwieństwie do jej stereotypowego postrzegania jako okresu immobilizmu, zależności, braku optymizmu, chęci i woli życia¹⁵. Należy jednak być świadomym tego, że nie wszystkie osoby starsze mogą być aktywnymi na równym poziomie z innymi. Związane jest to z wieloma czynnikami, które mają wpływ na podejmowanie aktywności przez osoby starsze, a do najważniejszych z nich należą: wykształcenie; środowisko rodzinne; stan zdrowia i poziom kondycji fizycznej; warunki bytowe; płeć; miejsce zamieszkania; działalność instytucji kulturalnych w miejscu zamieszkania seniorów¹⁶.

W obszarze zainteresowań andragogiki znajduje się również ogromna potrzeba udziału osób starszych w przedsięwzięciach edukacyjnych, którzy w edukacji odnajdują nie tylko rozrywkę intelektualną i kulturalną, ale także uznają ją za trening intelektualny, a co za tym idzie drogę do niezależności, emancypacji i stałego rozwoju, czego wyrazem jest rozwój

¹² Tamże.

¹³ Tamże, s. 46–47.

¹⁴ M. Kaczmarczyk, E. Trafiałek, *Aktywizacja osób w starszym wieku jako szansa na pomyślne starzenie*, „Gerontologia Polska” 2007, t. 15, nr 4, s. 116.

¹⁵ J. Perek-Białas, B. Worek (red.), *Aktywne starzenie się, aktywna starość*, Kraków 2005, s. 16.

¹⁶ B. Szatur-Jaworska, P. Błędowski, M. Dziegielewska, *Podstawy gerontologii społecznej*, Warszawa 2006, s. 162.

Uniwersytetów Trzeciego Wieku w wielu krajach¹⁷. W związku z tym coraz częściej podkreśla się znaczenie każdej działalności, która umożliwi i stymuluje wzmożony wysiłek intelektualny osób starszych. Za szczególnie istotne uznaje się również tworzenie odpowiednich warunków dla tego typu aktywności w obrębie określonych instytucji (jak na przykład Uniwersytety Trzeciego Wieku), które realizują działania mające na celu rozwój osób w podeszłym wieku, głównie poprzez popularyzowanie kształcenia ustawicznego, a także stwarzanie im możliwości przystosowania się do zmieniającej się rzeczywistości, a w szczególności do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym¹⁸.

Funkcjonowanie jednostki w społeczeństwie bardzo często determinuje znajomość wszechobecnych we współczesnej rzeczywistości tzw. nowych mediów, do których należą przede wszystkim urządzenia mikroelektroniczne, w szczególności komputery osobiste wraz z popularnym oprogramowaniem, które umożliwiają dostęp do różnorodnych e-usług przez Internet. Dotyczy to w dużej mierze również seniorów. Mimo dużej liczby osób w wieku poprodukcyjnym, w Polsce ciągle za mało jest programów i inicjatyw oraz instytucji zajmujących się problemami ludzi w podeszłym wieku. Jednakże, pomimo wielu niesprzyjających czynników można zaobserwować tendencję wzrostową związaną z powstawaniem placówek organizujących edukację dla starszych osób, a kształcenie tych osób z zakresu nowych mediów realizują na terenie Polski instytucje różnego typu, do których głównie należą:

- instytucje komercyjne (firmy szkoleniowe),
- instytucje oświatowe (uczelnie wyższe, placówki kształcenia ustawicznego),
- instytucje pozarządowe (stowarzyszenia),
- instytucje społeczne (kluby seniora),
- instytucje kulturalne (domy kultury)¹⁹.

Obecnie najpopularniejszym typem placówek są Uniwersytety Trzeciego Wieku działające zazwyczaj przy uczelniach wyższych lub pod ich patronatem.

Jednym z podstawowych celów Uniwersytetów Trzeciego Wieku jest włączanie osób starszych do systemu kształcenia ustawicznego. Geneza powstania UTW nawiązuje do tradycji uniwersytetów powszechnych, ludo-

¹⁷ Por. A. Fabiś, *Edukacja seniorów — odpowiedź na wymagania współczesności*, „Edukacja Dorosłych” 2006, nr 1–2, s. 34.

¹⁸ Por. A. Fabiś, *Aktywność kulturalno-oświatowa osób starszych*, [w:] *Aktywność społeczna, kulturalna i oświatowa seniorów*, pod red. A. Fabis i A. Bielsko-Biała 2008, s. 91.

¹⁹ Ł. Tomczyk, *Seniorzy w świecie nowych mediów*, „E-mentor” nr 4 (36)/2010 [dostęp: 15 grudnia 2011]. Dostępny w Internecie: <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/36/id/776>.

wych organizowanych w okresie międzywojennym jako miejsca edukacji dorosłych, głównie poprzez wykłady poszerzające zainteresowania odbiorców z różnych dziedzin nauki²⁰. W wyniku starań o włączenie osób starszych do systemu kształcenia powołano w 1973 r. we Francji, przy istniejącym już uniwersytecie w Tuluzie, instytucję edukacji ustawicznej seniorów, którą nazwano Uniwersytetem Trzeciego Wieku. W niedługim czasie na terenie całej Europy, jak również poza nią, zaczęły powstawać podobne placówki. Pierwszy Uniwersytet Trzeciego Wieku w Polsce powstał w 1975 r. w Warszawie przy Centrum Medycznego Kształcenia Podyplomowego, z inicjatywy prof. Haliny Szwarc²¹.

Idea powstania Uniwersytetów Trzeciego Wieku związana jest z procesem starzenia się społeczeństwa, w którym wzrastająca liczba populacji osób starszych posiada stosunkowo dużą ilość wolnego czasu do zagospodarowania, jak również z projektem otwarcia uczelni dla szerszej grupy odbiorców. W związku z tym głównymi celami UTW są:

- upowszechnianie inicjatyw edukacyjnych,
- aktywizacja intelektualna, psychiczna, społeczna, fizyczna osób starszych,
- poszerzanie wiedzy i umiejętności seniorów,
- ułatwianie kontaktów z instytucjami, takimi jak: służba zdrowia, ośrodki kultury, ośrodki rehabilitacyjne i inne,
- angażowanie słuchaczy w aktywność na rzecz otaczającego ich środowiska,
- podtrzymywanie więzi społecznych i komunikacji międzyludzkiej wśród seniorów²².

Zatem celem działania UTW jest szeroko pojęta aktywizacja intelektualna, ruchowa i społeczna seniorów. Placówki te starają się aktywizować swoich słuchaczy poprzez współpracę z instytucjami działającymi w środowisku lokalnym, do których najczęściej należą placówki oświatowe, kulturalne i jednostki organizacyjne pomocy społecznej²³.

Zdaniem Petera Lasletta przyczyną rozwoju ruchu UTW są zarówno zmiany demograficzne jak i socjologiczne, które dotyczą wielkości populacji osób starszych. Jego zdaniem populacja tzw. drugiego wieku zbyt obciążona jest obowiązkami zawodowymi i rodzinnymi, z kolei czwarty wiek

²⁰ Z. Zaorska, *Dodać życia do lat — materiały medyczne ułatwiające organizację różnych form aktywności wśród osób starszych*, Lublin 1997, s. 35.

²¹ O. Czerniawska, *Drogi i bezdroża andragogiki i gerontologii*, [w:] *Podstawy gerontologii społecznej...*, Łódź 2000, s. 169–170.

²² E. Hrapkiewicz, *Uniwersytety Trzeciego Wieku jako jedna z form kształcenia osób starszych*, [w:] *Edukacja wobec starości — tradycja i współczesność*, pod red. B. Stopińskiej-Pająk, Katowice 2009, s. 124.

²³ B. Ziębińska, *Uniwersytety Trzeciego Wieku jako instytucje przeciwdziałające marginalizacji osób starszych*, Katowice 2010, s. 326.

to okres znacznie większej zależności od opieki innych osób w stosunku do wcześniejszych faz życia. Natomiast tzw. wiek trzeci stanowi okres, który daje szansę ludziom na dalsze aktywne życie w sferach pozarodzinnych i pozazawodowych. Ma to miejsce zwłaszcza w sytuacji, gdy aktywność zawodowa tych osób kończy się stosunkowo wcześnie a wzory życia w rodzinie generują większą ilość czasu wolnego w stosunku do wcześniejszego okresu życia. Edukacja na tym etapie życia, jak również aktywność fizyczna oraz realizacja własnych form twórczości umożliwia między innymi:

- oddalenie w czasie lub zminimalizowanie zaburzeń funkcjonowania jednostki związanych z demencją, a w związku z tym umożliwienie ludziom starszym samodzielnego i niezależnego życia;

- korzystne zmiany w układzie mięśniowo-kostnym poprzez odpowiednie ćwiczenia fizyczne;

- konstruktywne rozwiązywanie problemów psychologicznych, jakie niesie życie oraz zmiany otaczającej osobę starszą rzeczywistości;

- poprawa jakości życia seniorów, głównie poprzez umożliwienie im lepszego komunikowania się z młodszym pokoleniem, co stanowi korzyść dla całego społeczeństwa²⁴.

Nadrzędnym celem Uniwersytetów Trzeciego Wieku jest poprawa jakości życia słuchaczy. Przekazywana im wiedza promuje zdrowy styl życia, pomaga w interakcji społecznej, a także umożliwia zagospodarowanie czasu wolnego. Wiedza ta pozwala również oswoić się z procesem starzenia się jako kolejnym etapem życia, który nie musi oznaczać konieczności wycofania się z aktywności życiowej. Wszelkie formy działalności UTW mają pozytywny wymiar i służą rozbudzaniu pasji oraz zwiększaniu aktywności fizycznej seniorów, a ich istotną część stanowią zajęcia integrujące słuchaczy, prowadzone w sekcjach zainteresowań przez zaproszone osoby, jak również związane z rehabilitacją, malarstwem czy literaturą²⁵.

Podstawowym założeniem UTW jest stworzenie osobom w wieku emerytalnym możliwości autentycznej aktywności, która może mieć charakter ciągłego zaangażowania osobistego przez dłuższy czas. Pozwala to na osiągnięcie większej sprawności tych osób oraz rozwoju intelektualnego i fizycznego. Stosunkowo dużym zainteresowaniem osób starszych cieszy się zaspokojenie takich potrzeb, jak:

- integracja z innymi ludźmi poprzez wzajemną pomoc oraz wspólne spędzanie czasu wolnego, jak również tworzenie całkiem nowych więzi poza rodziną;

²⁴ Tamże, s. 164.

²⁵ G. Orzechowska, *Aktualne problemy gerontologii społecznej*, Olsztyn 1999, s. 58.

— terapeutyczne oddziaływanie związane ze zniesieniem poczucia alienacji oraz wykluczenia po zakończeniu pełnienia wcześniejszych ról społecznych;

— edukacja poprzez umożliwienie realizacji takich potrzeb, jak: pragnienie odkrywania nowych dziedzin, potrzeba samorealizacji, potrzeba dążenia do wiedzy²⁶.

Na walory Uniwersytetów Trzeciego Wieku wskazują także raporty międzynarodowe, przygotowane przez UNESCO, które podkreślają rolę kształcenia w tych instytucjach w zakresie: rozwoju osobowości, uzyskiwania i umacniania więzi społecznych, rozwoju osiągniętej wiedzy i zainteresowań, przekazywania osobistych doświadczeń członkom rodziny i całemu społeczeństwu, dalszego, a także aktywnego udziału w życiu społecznym²⁷.

W Polsce, podobnie jak w innych krajach, nastąpił w ostatnich latach wzrost liczby ludzi w wieku emerytalnym, co stanowi naturalny skutek wydłużania się średniej wieku ludzkiego. Implikuje to zarówno w całym społeczeństwie, jak również wśród osób w wieku senioralnym potrzebę działań w kierunku postulatu zdrowej, pogodnej i pożytecznej społecznie starości. Jedną z form takiej działalności są właśnie Uniwersytety Trzeciego Wieku, które spełniają następujące funkcje:

- zaspokajają potrzeby czysto poznawcze,
- dają poczucie przynależności i przebywania w grupie rówieśniczej,
- sprzyjają dobrej kondycji fizycznej,
- kompensują braki w wykształceniu, wiedzy,
- sprzyjają rozwojowi osobowości,
- rozbudzają nowe zainteresowania,
- pomagają w relacjach rodzinnych²⁸.

Należy dodać, że działalność polskich Uniwersytetów Trzeciego Wieku charakteryzuje się następującymi cechami:

— celem działalności jest głównie stymulowanie aktywności edukacyjnej słuchaczy poprzez podstawowe formy zajęć, takie jak: wykłady audytoryjne lub modułowe, gdzie tematyka zależy od preferencji słuchaczy, zajęcia seminaryjno-konwersatoryjne, zajęcia warsztatowe, lektoraty, zajęcia z zakresu kultury fizycznej, wyjścia do placówek kulturalnych, zajęcia inspirowane do działania na rzecz środowiska lokalnego;

— działalność ta zależna jest od struktury tej organizacji, statusu, sposobu finansowania i lokalizacji;

²⁶ Tamże, s. 61.

²⁷ B. Szatur-Jaworska, P. Błędowski, M. Dziegielewska, *Podstawy gerontologii społecznej...*, s. 172.

²⁸ R. Konieczna-Woźniak, *Uniwersytety Trzeciego Wieku w Polsce. Profilaktyczne aspekty edukacji seniorów*, Poznań 2001, s. 172.

— programy zajęć uwzględniają specyfikę terytorialną i zainteresowania słuchaczy;

— w UTW działających w strukturach uniwersyteckich wykłady prowadzą nauczyciele akademicy, a w pozostałych placówkach nauczyciele miejscowych szkół, lekarze, psychologowie, socjologowie, historycy;

— aktywność studentów ma wpływ na innych potencjalnych kandydatów, stanowi zachętę do zajęć, wzajemnych odwiedzin, uczestnictwa w wykładach;

— propagowanie działalności UTW odbywa się głównie poprzez szerzenie wzorów aktywności dla osób starszych;

— placówki te wnoszą wkład w świadomość regionalną, tworząc między innymi historię określonego domu czy ulicy²⁹.

Funkcjonowanie istniejących w Polsce Uniwersytetów Trzeciego Wieku pozwala dostrzec fakt, że założenia dotyczące tego typu uczelni nie są w pełni realizowane. Jednakże szeroki wachlarz działań prowadzonych w obszarze tych instytucji pozwala na realizację przez osoby starsze zaległości edukacyjnych z wcześniejszych lat życia i to w pełniejszym wymiarze. Osoby w tym wieku mogą realizować swoje pasje, a także poszukiwać nowych. W dodatku uczestnictwo w życiu społecznym zbliżonej wiekowo grupy o podobnym spojrzeniu na świat zdecydowanie staje się pomocne w pokonywaniu codziennych trudności i barier, dostosowywaniu się do zmian w niezmiernie szybko przeobrażającym się świecie. Również integracja grupowa z osobami z różnych środowisk i grup społecznych ułatwia seniorom zrozumienie różnorodnych zjawisk i płynących z zewnątrz informacji³⁰. „Poprzez swoją działalność UTW wysyła do społeczeństwa ważny sygnał: aktywność w życiu nie kończy się wraz z odejściem na emeryturę. Złota jesień życia jest wspaniałym okresem do czerpania radości płynącej ze służby innym”³¹.

Streszczenie

Problematykę człowieka starego w analizach teoretycznych i edukacyjnych szkoły wyższej można rozpatrywać dwupłaszczyznowo. W ujęciu pierwszym analizuje się specyfikę szkoły wyższej oraz jej ofertę i realizację zadań w stosunku do człowieka starego. W tym kontekście znaczna część zadań w stosunku do człowieka starego realizowana jest przez Uniwersytety Trzeciego Wieku funkcjonujące zazwyczaj przy uczelniach wyższych lub pod ich patronatem. Nadzrędnym celem Uniwersytetów Trzeciego Wieku jest poprawa jakości życia słuchaczy, poprzez promowanie zdrowego stylu życia, pomoc w interakcji społecznej oraz umożliwienie zagospodarowania czasu wolnego.

²⁹ B. Ziębińska, *Uniwersytety Trzeciego Wieku jako instytucje...*, s. 184.

³⁰ G. Orzechowska, *Aktualne problemy gerontologii społecznej...*, s. 62.

³¹ B. Szatur-Jaworska, P. Błęadowski, M. Dziegielewska, *Podstawy gerontologii społecznej...*, s. 173.

Ujęcie drugie wiąże się z założeniami teoretycznymi oraz obszarami badań dyscyplin naukowych związanych z człowiekiem starym, stanowiących przedmioty wykładowe na uczelniach wyższych. Na szczególną uwagę zasługuje dyscyplina naukowa jaką jest andragogika. Dyscyplina ta dotyczy kwestii istoty, potrzeby, celu, warunków, prawidłowości oraz skuteczności wychowania i samowychowania dorosłych. Ideę edukacji jako procesu całościowego można usytuować u podłoża założenia pomocy w rozwoju człowieka zarówno w dorosłości, jak i starości. Dlatego też w obszarze zainteresowań badawczych andragogiki znajduje się edukacja osób starszych, dzięki której potrzeby tej grupy społecznej mogą być racjonalnie i skutecznie zaspokajane.

Summary

The issue of the elderly person in the theoretical and educational analyses of a school of higher education can be considered in two approaches. The first approach analyses the specific nature of the school of higher education and its offer addressed to and the performance of tasks for the benefit of the elderly. In that context a considerable part of the tasks for the benefit of the elderly person is executed by the Universities of the Third Age usually operating as part of the schools of higher education or under their patronage. The primary objective of the Universities of the Third Age is to enhance the quality of life of the members by promoting a healthy lifestyle, assisting social interaction and offering a free time management potential.

The second approach involves the theoretical assumptions and the fields of research of scientific disciplines related to the elderly, covered by the higher-education-school courses. A special attention must be paid to the scientific discipline referred to as andragogy, covering the aspects of the essence, need, objective, conditions, adequacy and the effectiveness of adult education and self-education. The idea of education as a lifetime process can be located at the bottom of the assumption of assisting in human development both in adult life and in old age. With that in mind, the andragogy research involves the elderly education facilitating the needs of that social group getting reasonably and effectively satisfied.

Bibliografia

- Czerniawska O., *Szkice z andragogiki i gerontologii*, Łódź 2007.
- Diagnoza stanu szkolnictwa wyższego w Polsce. Organizacyjna i merytoryczna koordynacja procesu opracowania projektów sektorowej strategii rozwoju szkolnictwa wyższego do roku 2020, ze szczególnym uwzględnieniem okresu do 2015 roku*, Raport cząstkowy opracowany przez konsorcjum Ernst & Young Business Advisory oraz Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Warszawa 2009.
- Fabiś A. (red.), *Aktywność społeczna, kulturalna i oświatowa seniorów*, Bielsko-Biała 2008.
- Grodzki T., Kocemba J., Skalska A. (red.), *Geriatrya z elementami gerontologii ogólnej*, Gdańsk 2006.
- Hendryk C., *O takcie pedagogicznym nauczycieli akademickich i orientacji podmiotowej studentów*, Szczecin 2000.
- Jaskot K., *Funkcje szkoły wyższej jako instytucji edukacyjnej*, Szczecin 2002.
- Konieczna-Woźniak R., *Uniwersytety Trzeciego Wieku w Polsce. Profilaktyczne aspekty edukacji seniorów*, Poznań 2001.
- Orzechowska G., *Aktualne problemy gerontologii społecznej*, Olsztyn 1999.

- Perek-Białas J., Worek B. (red.), *Aktywne starzenie się, aktywna starość*, Kraków 2005.
- Stopińska-Pajak B. (red.), *Edukacja wobec starości — tradycja i współczesność*, Katowice 2009.
- Szarota Z., *Gerontologia społeczna i oświatowa. Zarys problematyki*, Kraków 2004.
- Szatur-Jaworska B., Błędowski P., Dziegielewska M., *Podstawy gerontologii społecznej*, Warszawa 2006.
- Turos L., *Andragogika ogólna*, wyd. 3 rozszerzone, Warszawa 2004.
- Wiatrowski Z., *Dorastanie, dorosłość i starość człowieka w kontekście działalności i kariery zawodowej*, Radom 2009.
- Ziębińska B., *Uniwersytety Trzeciego Wieku jako instytucje przeciwdziałające marginalizacji osób starszych*, Katowice 2010.

